

HANS VAMMEN: Den tomme stat. Angst og ansvar i dansk politik 1848-1864, København 2011, Museum Tusulanums Forlag. 388 s. 300 kr. (forlagets webshop).

I denne interessante bog om Det Danske Monarkis historie 1848 til 1864 har fhv. universitetslektor Hans Vammen sat sig for at kaste nyt lys over, hvad der var årsagen til, at Det danske Monarki ikke alene måtte afstå Holsten og Lauenburg, men også hele Slesvig i 1864, skønt befolkningen i den nordlige del af Slesvig utvivlsomt var dansksindet. Det er, som han også selv gør opmærksom på, en gammel diskussion, der begyndte umiddelbart efter den katastrofale fredsslutning i Wien i 1864. Diskussionen tog sit udgangspunkt i debatten i Rigsrådet den 13. november 1863, umiddelbart før forsamlingen vedtog den nye fællesforfatning, der udelukkende skulle gælde for Kongeriget og Slesvig, mens Holsten og Lauenburg fik lov at sejle deres egen sø. Under debatten gik den tidligere udenrigsminister og premierminister, den konservative helstatsmand C.A. Bluhme stærkt imod en vedtagelse af forslaget, fordi det var i modstrid med de aftaler, han selv som udenrigsminister havde indgået med Østrig og Preussen 1851-52 om indretningen af Monarkiets forfatning efter Treårskrigen 1848-50. Det ville være for farligt at komme i konflikt med disse aftaler, fordi den garanti, stormagterne Rusland, Østrig, Preussen, Storbritannien og Frankrig havde givet Danmark for dets territoriale integritet med Londontraktaten af 1852, dermed ville bortfalde eller i alt fald give de magter, der havde underskrevet traktaten, en undskyldning for ikke længere at betragte den som forpligtende. Heroverfor stod den førende nationalliberale politiker A.F. Krieger, der kækt sammenfattede sine synspunkter i formuleringen: »Hvo intet vover, intet vinder.« Da Bluhmes dystre profetier gik i opfyldelse, i og med at Østrig og Preussen gik til angreb på hele Danmark, uden at der kom militærhjælp fra hverken Sverige-Norge, Storbritannien eller Frankrig, blev det hurtigt almindeligt i den politiske debat at se de nationalliberales politik som letsindig. Det blev derefter et stående tema i den politiske agitation at stemple deres politik i 1863-64 som en fantast- og illusionspolitik, således som ikke mindst den radikale venstrepolitiker Viggo Hørup gjorde det – jf. f.eks. hans politiske tilbageblik fra 1884. I sin bog søger Hans Vammen at godtgøre, at Viggo Hørups ikke overdrev i sin agitation. Der var vitterlig tale om en fantastpolitik.

Det skal straks tilføjes, at Hans Vammen nuancerer denne påstand. Hans tese er, at der eksisterede fem netværk, af hvilke det nationalliberale

efterhånden blev det politisk dominerende, der havde indflydelse på Danmarks politiske kurs. De havde alle et ansvar for katastrofen i 1864, fordi ingen af dem kunne eller ville tage ansvaret for statsmagten. Man skal lægge mærke til, at formuleringen »kunne eller ville«, som er Hans Vammens, fører videre til det andet element i hans tese, nemlig at de, der i første række tænkte på statens ve og vel, eksemplificeret ved den konservative Bluhme og bondevennen A.F. Tscherning, ikke havde så megen politisk magt, at de kunne komme igennem med deres politik. Enten fik de slet ingen indflydelse som Tscherning, eller også blev de stoppet på halvvejen som Bluhme. De nationalliberale vandt ganske vist magten, men de havde ikke viljen til at se bort fra deres egne små, snævre interesser.

Ved netværk forstår Hans Vammen »de uformelle forbindelser på tværs af partier og institutioner mellem personer, som deler fælles forestillinger, som styrer deres handlinger og afgør, hvilke andre personer de har tillid til, og hvilke de betragter som absolutte modstandere, man ikke kan samarbejde med« (s. 25). Han identificerer fem netværk: Sorønetværket: embedsmænd som C.F. Wegener og Th. Regensburg, der havde været Wegeners elev på Sorø, og som blev en nidkær administrator af den fordanskningsspolitik i Mellemslesvig, som blev til umådelig skade for Danmarks anseelse både i Slesvig selv og udlandet. Ifølge Vammen stod de i et feudalt afhængighedsforhold til lederen af Danske Kancelli P.C. Stemmann indtil 1848. Indtil 1854 var deres indflydelse stor. Det andet netværk var de gamle antinationale helstatsfolk som førnævnte C.A. Bluhme, den frafaldne nationalliberale C.N. David og den tidligere generalprokurør, statsminister 1842-48 og premierminister 1853-54 A.S. Ørsted. Også denne kreds vandt en stigende indflydelse indtil dens bratte detronisering i 1854. Det tredje netværk var de nationalliberale med Orla Lehmann, C.C. Hall, C.G. Andræ, A.F. Krieger og D.G. Monrad som de mest fremtrædende. Fjerde netværk var Bondevennerne med Balthazar Christensen, A.F. Tscherning og J.A. Hansen som de dominerende skikkelser. Femte netværk bestod af kongen Frederik 7. selv, hans hustru, grevinde Danner, landdrost og minister L.N. Scheele og kammerherre Carl Berling.

Grunden til, at Hans Vammen bruger denne netværksmetode, er formodentlig, at han mener, at han på denne måde bedre kan kaste lys over, hvem der havde magten på forskellige tidspunkter, og hvorledes de politiske beslutninger blev til i et samspil og modspil mellem disse magtcentre. Der er noget indlysende rigtigt i denne betragtningsmåde.

Når den så yderligere følges op af nogle fremragende karakteristikker af f.eks. Wegener, Bluhme, Tscherning, Kong Frederik 7. selv og L.N. Scheele, mener jeg, at det faktisk lykkes Hans Vammen at give os et bedre indblik i, hvem der havde magten, og hvordan beslutningerne blev til. I karakteristikken af de nationalliberale er der også fremragende iagttagelser, ikke mindst med hensyn til A.F. Krieger, som kongen uelskværdigt kaldte stangrotten. Når man har læst Hans Vammens skildring af Kriegers ageren, forstår man til fulde, hvorfor kongen gav ham dette lidet smigrende tilnavn. Når det kommer til karakteristikken af Orla Lehmann og D.G. Monrad, finder jeg derimod, at Hans Vammen er for ekstrem i sine vurderinger – som når han erklærer, at studenternes edsaflæggelse i 1845 leder tanken hen på rigsminister Goebbels' ord fra 1943: »Wollt ihr den totalen Krieg?« Der er trods alt forskel på, om man aflægger ed på en total krig med alt, hvad den indebærer, eller på at ville samle Nordens lande under en fælles fri forfatning. At Monrad havde påtaget sig mere, end han kunne magte, da han dannede regering 31. december 1863, er der selvfølgelig ingen tvivl om, ej heller om, at han havde et gemyt, der formodentlig ikke gjorde ham særlig velegnet til at lede landet på så kritisk et tidspunkt. Men om hans dispositioner som regeringsleder egentlig var forkerte, før han fik den ide at bede Sverige om at besætte Fyn, kan diskuteres. Det var naturligvis ikke pænt af Monrad at manøvrere på en sådan måde, at det så ud, som om det var kongen, der afviste det engelske forslag juni 1864 om, at man kunne få gjort en ende på krigen ved at dele hertugdømmet Slesvig mellem Danmark og de tyske magter og lade delingslinjen fastlægge ved voldgift. For en nærmere analyse af forhandlingerne i statsrådet viser jo klart, som Hans Vammen påviser, at det var den afgørelse, Monrad ønskede, og som det lykkedes ham at manipulere kongen til at tage. Men om selve den konkrete afgørelse var forkert, ved vi ikke. For det er ikke sikkert, at et dansk ja til forslaget havde stillet Danmark bedre: Havde Danmark sagt ja til forslaget, kunne preusserne have sagt nej. Det ville også have ført til en genoptagelse af krigen. Og om nogen ville være kommet Danmark til militær hjælp i denne situation, er nok tvivlsomt.

Efter min mening er der også problemer med netværkstilgangen. Den passer bedre i forhold til nogle af netværkene end i forhold til andre. Det er nemlig kun netværk nr. 1 og 5, der fulde lever op til den definition, der er givet af et netværk. De antinationale, til hvilke ikke alene Bluhme, C.N. David og Ørsted hørte, men også sådanne folk som Ørsteds afløser som generalprokurør, Tage Algreen-Ussing,

finansministeren i Ørsted-regeringen W. Sponneck og minister for Slesvig 1852-54 Carl Moltke, dannede nemlig langt fra et netværk. Så vidt jeg kan se, havde de ikke særlig megen forbindelse med hinanden, og de gav ikke hinanden den støtte, man ville vente at finde i et netværk – det eneste, der bandt dem sammen, var formodentlig overbevisningen om, at Det Danske Monarki ville være bedst tjent med at beholde den fællesforfatning, regeringen havde oktrojeret i 1854. Ellers var de ret så forskellige med Ørsted som den, der sine liberale ideer til trods ikke kunne gøre sig fri af den enevældige tankegang, medens C.N. David med sit udgangspunkt i den liberale bevægelse, der i 1840'erne blev til den nationalliberale, var tilhænger af et konstitutionelt monarki – om end med en valgret, der var betydeligt mere begrænset end den, man fandt i Junigrundloven. Desuden var han – som de nationalliberale – tilhænger af, at der blev gjort op med stændersamfundet gennem liberale reformer. Bluhme på sin side følte en vis loyalitet i forhold til 5. juni-grundloven, hvilket ikke var så mærkeligt, al den stund han havde været medlem af det martsministerium, der forelagde Monrads og Lehmanns udkast til en grundlovsreform, og som kongevalgt medlem af rigsforsamlingen var blandt de 119, der stemte for Junigrundloven. Som regeringschef argumenterede han gang på gang ud fra en parlamentarisk tankegang under afgørende forhandlinger i statsrådet.¹ Carl Moltke havde han et anstrengt forhold til, fordi han mente, at denne i alt for høj grad var en hardliner.

Det er vigtigt at gøre sig klart, at de antinationale helstatsfolk ikke dannede et netværk, for det er formodentlig en del af forklaringen på, at de i den grad mistede magt, efter at kongen med bistand af Scheele havde afskediget Ørsted-regeringen december 1854.

Hvad Bondevennerne angår, gennemgår kredsen så store forandringer fra 1840'erne til 1864, at begrebet netværk ikke giver mening. Derimod kan man nok tale om ét bondevennenetværk fra begyndelsen af 1840'erne til 1849/50, et andet 1849-50 til 1864, om end netværket undergik store forandringer. I den første periode tilhørte også Orla Lehmann netværket af bondevenner, som hans medlemskab af Bondeveneselskabets bestyrelse viser. Efter 1849 mistede han imidlertid forbindelsen med Balthazar Christensen og Tscherning, som han indtil da havde brevslet ret intensivt med. I 1854 blev Bondevennerne splittet. Flertallet af bondevenner stod under ledelse af J.A. Hansen, mens Balthazar Christensen, hvis paternalistiske facon

¹ Claus Friisberg: *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget*, I, Vestjysk Kulturforlag 2007, s. 98-100.

ikke tiltalte de menige bondevenner i Folketinget, gled i baggrunden. Mellem Tschernings gruppe, Det jyske Venstre, og J.A. Hansens Venstre blev afstanden hurtigt så stor, at der faktisk var tale om to selvstændige partier, hvis ledende politikere stod så langt fra hinanden, at der bestemt ikke var tale om noget samlet netværk. Fra ca. 1860 opstod der endnu en venstrefraktion, der efterhånden blev kaldt Det Nationale Venstre, som havde et nationalliberalt præg, om end den lå til venstre for de nationalliberale i Folketinget. Forholdet mellem ledende medlemmer af denne partigruppe som f.eks. Sofus Høgsbro og J.A. Hansen var iskoldt. Det, der begyndte som et netværk, udviklede sig altså til flere partier/fraktioner, af hvilke dog kun det ene, J.A. Hansens Venstre, rådede over en egentlig vælgerorganisation – en videreførelse af den bondevenneorganisation, der blev grundlagt fra 1846.

Det er vanskeligt at placere Tscherning i et netværk. Oprindeligt tilhørte han både før sit eksil fra 1833 og efter sin tilbagekomst fra udlandet i 1838 det liberale netværk og havde desuden forbindelse med kredsen omkring Johan Ludvig Heiberg med frue; sidstnævnte giver i sine erindringer en yderst positiv skildring af Tscherning. Senere betød hans bondevennestandpunkt måske nok, at han mistede forbindelsen med dele af det bedre borgerskab, der ikke kunne begribe hans forkærlighed for bønderne. Men der er dog ingen tvivl om, at han bevarede en del af sine forbindelser med de bedrestillede liberale og faktisk også havde forbindelse med nogle af de konservative, som det fremgik af den aktive rolle, han spillede i forbindelse med regeringen Ørsteds fald eller som medlem af det lille rigsråd december 1863. Han havde nok forbindelse med Bondevennerne i sin gruppe, der efter valget i december 1854 svandt ind til at omfatte ca. seks-syv mand, og ikke mindst til sin lokale tillidsmand, gårdmand Jens Gregersen, som han brevvekslede ivrigt med i mange år. Men ellers var det, som om han svævede over vandene blandt Bondevennerne, beundret, men også opfattet som en fremmed fugl.

At de nationalliberale dannede et netværk efter 1848, kan næppe bestrides. Men man kunne måske gøre opmærksom på, at der i grunden eksisterede i alt fald to netværk, hvis enkelte medlemmer kunne stå temmelig skarpt over for hinanden. På den ene side fandt man navne som Lehmann, Hother og Alfred Hage, Hans Puggaard og Carl Parmo Ploug, på den anden side C.C. Hall, A.F. Krieger og Andrae og redaktør C.St.St. Bille, medens D.G. Monrad ikke kan placeres hverken i den ene eller den anden lejr, idet han havde forbindelse til begge sider.

Det i Hans Vammens bog, der kalder på den største modsigelse, er imidlertid hans opfattelse af de nationalliberale som et netværk, der brugte den nye nationale ideologi til at få hegemonialmagt i det danske samfund uden at tage hensyn til, at en politik, der havde denne ideologi som grundlag, blev til stor skade for staten. Ifølge Ernesto Laclau og Chantal Mouffe er det karakteristisk for den befolkningsgruppe eller erhvervsgruppe, der søger at vinde den politiske magt i et givet samfund, at den benytter sig af en reduktionistisk retorik og praksis. Med retorisk reduktion prøver den at gøre et givet begreb eller en given forestilling, f. eks. den nye herdersk inspirerede opfattelse af begrebet nation, universelt gyldig.² Det er i virkeligheden den forestilling, Hans Vammen opererer med, selv om han ikke nævner det eksplicit. Synspunktet er, at da Christian 8. var blevet konge i 1839, mistede den liberale bevægelse pusten på grund af den nye konges afvisning af at indføre en fri forfatning, sideløbende med at han satte en række reformer i værk. I denne situation spillede de nationalliberale det nationale kort ud med proklamationen af Ejderpolitikken og politiseringen af skandinavismen. Som Vammen rigtigt nævner, var der ganske vist ikke ret megen sangbund for denne politik i den danske befolknings flertal: bønderne, men blandt de toneangivende borgere – embedsmænd og erhvervsfolk inden for handel og fremstillingsvirksomhed – var der langt større opbakning. Kronen på værket kom med martsomvæltningen i 1848, hvor ikke mindst Lehmann hensynsløst demagogisk brugte det nationalistiske kort. Det samme gentog sig, da de nationalliberale efter at have mistet terræn i tiden frem til 1854 igen vandt frem i magt for fra 1860 at dominere både regering og rigsdag. Også i denne periode spillede de nationalliberale på nationalismen og gled efterhånden over i den Ejderpolitik, der, da den blev gennemført i 1863 med vedtagelsen af Novemberforfatningen, førte til katastrofen i 1864. Denne gang var der mere opbakning til den i bondebefolkningen, hvilket også kom til udtryk i, at de ledende bondevennepolitikere tilsluttede sig den – bortset fra Tscherning. Det er Vammens opfattelse, at de nationalliberale her forfulgte deres egne snævre interesser uden at tage hensyn til helheden. Hertil kommer yderligere, at de, da vanskelighederne meldte sig i 1864, ikke ville tage ansvaret for at redde Danmark ud af de problemer, de havde påført landet.

Efter min mening er denne anskuelse problematisk, fordi den opfatter den nationale linje, de nationalliberale politikere fulgte såvel i

2 Ernesto Laclau & Chantal Mouffe: *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Verso 1985/2001, s. XIII.

deres diskurs som i den praktiske politik, som udtryk for, at de da godt vidste, at denne politik ikke var i statens interesse, ja, kunne forvolde ulykker, men de fulgte den alligevel, fordi de *ville* have magten og varetage deres egne snævre interesser. Problemet med den opfattelse er, at den underkender oprigtigheden i den nationale politik, de nationalliberale forsøgte at gennemføre. Imidlertid fremgår det af Hans Vammens egen skildring, at de nationalliberale, som f.eks. Lehmann, ikke blot anlagde en national diskurs og politik for at få magten, men fordi de gennem deres opdragelse og tidens påvirkninger var blevet nationalt sindede. Vammen nævner selv Orla Lehmanns konflikt med faderen og tilsvarende forkærlighed for sin moder – og, kunne man tilføje, for sin morbror, Herman Bech, som synes at have spillet en stor rolle for hans udvikling som ungt menneske – som forklaring på hans dansk nationale sindelag. I øvrigt synes Lehman studieophold i Berlin i 1833-34 at have spillet en stor rolle for udviklingen af hans nationale synspunkt. Under rejsen til Berlin traf han sammen med Turnvater Jahn, som han samtalede med en hel dag, medens de vandrede gennem en del af Thüringer Wald; Jahn var kendt som den, der i praksis havde søgt at føre Fichtes nationale synspunkter ud i livet. Samtalen med den gamle mand virkede stærkt inspirerende på Lehmann. Under opholdet i Berlin så Lehmann, hvordan tysk videnskab og åndsliv (herunder også bogproduktion) havde gavn af den større grad af enhed, der eksisterede i Det Tyske Forbund sammenlignet med Skandinavien. For Lehmann måtte det tage sig sådan ud, at det ville være til stor fordel, hvis man samlede kræfterne i Norden, som man til dels allerede havde gjort det i det tyske område, og hvilket tyske liberale kræfter arbejdede på skulle føres endnu videre.³ Da Lehmann holdt sin Ejdertale i 1842 på et møde, der i øvrigt kun var tyndt besøgt, var det foranlediget af de tyske officøse admiralitetsplaner, og hvor aggressiv hans tone end var, var der tale om et svar på en udfordring, han mente, at Det Danske Monarki stod over for.

I øvrigt var der jo ingenlunde tale om, at de nationalliberale stod urokkeligt fast på Ejderpolitikken. Faktisk faldt martsministeriet jo på, at de nationalliberale ministre Monrad og Lehmann var villige til at udstyre udenrigsminister Knuth med et mandat, der tillod ham at gå med til en deling af Slesvig, hvis det var det, der skulle til for at få den engelske mægling mellem Treårskrigens krigsførende

³ Claus Friisberg: *Orla Lehmann – Danmarks første moderne politiker*, Vestjysk Kulturforlag 2000, s. 60 ff., Orla Lehmann: »F. Stang: Den norske Konstitutionslovgivning«, i *Maanedsskrift for Litteratur*, XII, 1834, s. 289 ff.

parter til at lykkes, så krigen kunne få en ende. Såvel J.N. Madvig som H.N. Clausen som J.F. Schouw mente, at en deling af Slesvig efter nationale linjer kunne være en løsning på den dansk-tyske strid. Heroverfor kunne man så indvende, at den nationalliberale regering C.C. Hall II jo gennemførte en faktisk inkorporation af Slesvig med Novemberforfatningen i 1863. Men i denne forbindelse er det vigtigt at huske på, at de nationalliberale ikke var enebestemmende. For det første havde de Kong Frederik 7. at tage hensyn til. Siden dannelsen af regeringen Hall II 24. februar 1860 var han ganske vist kørt ud på et sidespor og blandede sig ikke længere i ministeriets politik. Men netop i spørgsmålet om en deling af Slesvig var han lige så urokkelig i 1863 som i 1848. Det var en kendsgerning, regeringen måtte bøje sig for. Dertil kom, at de dansksindede slesvigere ikke alene var danske nationalister, de var også slesvigere og dermed slesvigske patrioter, der gerne ville bevare Slesvigs provinsielle selvstændighed. Ved en deling ville den gå fløjten. Dem kunne den danske regering ikke uden videre tillade sig at skubbe fra sig. Skulle regeringen Hall være gået med til en deling af Slesvig, skulle det være sket i forbindelse med en krig og dermed som led i en fredstraktat. Under krigen i 1864 var der måske en mulighed under Londonkonferencen april-juni 1864, men da havde regeringen Hall ikke længere magten. I samtiden mente man, at Hall og dermed også ledende nationalliberale som Lehmann, finansminister C.E. Fenger og måske oven i købet Monrad selv ville have sagt ja, hvis Hall stadig havde stået i spidsen for regeringen.

Min vurdering af de nationalliberale er anderledes end Vammens. Jeg ser deres liberaliserings- og nationale politik som udtryk for et forsøg på at modernisere det ganske samfund. Afgørende led heri var landkommunalreformen i 1855, loven om fri næringsret i 1857, Monrads fæstereform fra 1861, der igen satte gang i afløsningen af fæstevæsenet, udbygningen af jernbanenettet, der betød, at det fjerne Jylland rykkede tættere på København, og frigørelsen af erhvervslivet fra Hamburgs dominans. Nationalitetspolitikken havde det samme mål, nemlig at fremme integrationen i det danske samfund, hvortil også hørte en afgrænsning af Danmark til i princippet at omfatte det territorium, hvor der (i Herders forstand) boede danskere. I centrum stod folket; det havde medejerskab til samfundet.

Med disse bemærkninger er naturligvis ikke sagt, at Hans Vammen er helt forkert på den i sin vurdering af de nationalliberale: De *var* elitære og blev efterhånden bange for deres egne reformer, hvilket ikke mindst fremgår af den kraftige indskrænkning af valgretten til Rigsrådets

Landsting i 1863. Men det betød ikke, at den grundlæggende politiske diskurs, de havde stået for, var død og borte. Den blev overtaget og videreført af Det Nationale Venstre og derefter af Det Forenede Venstre af politikere som Sofus Høgsbro, Frede Bojsen og Chresten Berg, idet skandinavismen dog blev afløst af en lidt mere bleg kulturel skandinavisme.

Også bogens hovedtese, at intet af netværkene kunne eller ville tage ansvaret for statsmagten, finder jeg diskutabel, fordi den efter min mening kun har gyldighed for tidsrummet indtil 1860, hvor de forskellige magtcentre i nogen grad lammede hinanden og i alt fald ikke sørgede for, at den politik, der blev gennemført, var konsistent. Men efter dannelsen af regeringen Hall II, som var ensbetydende med, at folkene omkring kongen og grevinde Danner, L.N. Scheele og Carl Berling, mistede deres indflydelse – med det resultat, at såvel kongen som grevinden blev politisk neutraliseret – lå magten faktisk sikkert i regeringen Halls hånd, samtidig med at regeringen nu begyndte at fungere som en enhed. Ministeriet fungerede herefter i overensstemmelse med princippet om kollektivt ministeransvar med regeringslederen som den, der tegnede regeringens politik, og denne blev nu fastlagt på ministermøder forud for statsrådsmøder eller i det »engere udvalg«, som bestod af Hall, finansminister Fenger, D.G. Monrad og (fra 1861) Orla Lehmann, medens de øvrige ministre holdt sig til at passe deres ministerium. Dette mønster blev brudt, da Christian 9. blev konge og fra første færd begyndte at se sig om efter en afløser for Hall. Hvis kongen blot havde affundet sig med, at Hall var regeringsleder, ville Danmark have haft en stabil regering under krigen med Preussen og Østrig.

Derfor finder jeg, at der ikke er noget grundlag for at hævde, at de nationalliberale ikke ville påtage sig ansvaret i 1864. At de efter det danske nederlag i 1864 ikke ville påtage sig ansvaret for, at det gik så galt, er en anden sag. Hvorfor skulle de dog det, når det var lykkedes Kongen at erstatte en regering af nationalliberale, der havde en bred opbakning i såvel Folketinget som Landstinget som Rigsrådet, med en regering Monrad, der først og fremmest var kongens regering, ikke de repræsentative forsamlingers? Den Ejderpolitik, der blev gennemført med vedtagelsen af Novemberforfatningen, var der bred opbakning til såvel i vælgerbefolkningen som i Rigsdagen og Rigsrådet. Imod var nogle få konservative plus Tschernings Jyske Venstre, der var det mindste af venstrepartierne. I denne forbindelse er det også værd at bemærke, at også de yngre godsejere under navnet de nationale godsejere – som fra

1864 blev repræsenteret i Rigsrådets Landsting, og hvis kendteste navn skulle blive J.B.S. Estrup – gik ind for Ejderpolitikken. At vedtagelsen af Novemberforfatningen udløste det katastrofale nederlag i 1864, kan man ikke bebrejde de nationalliberale, når de ikke fik lov til at lede landet under krigen.

Det er dog ubestrideligt, at Hans Vammens beskrivelse af de ledende personer inden for de forskellige netværk ud fra en ide-, bevidstheds- og mentalitetshistorisk synsvinkel kaster nyt lys over, hvad der drev de personer, der søgte at forme det danske samfunds udvikling. Netværkismetoden er blot ikke tilstrækkelig til at klarlægge, hvad det egentlig var, der skete i 1863 og 1864, og slet ikke til at fordele skyld og ansvar. Det er nok ikke så meget et spørgsmål om at grave nye oplysninger frem som om at anlægge en ny synsvinkel. Her kunne vejen frem sikkert være et arbejde, der prøvede at klarlægge beslutningsprocessen på basis af den form for *decision-making analysis*, som f.eks. Richard C. Snyder har bedrevet i forhold til andre udenrigspolitiske kriser.⁴ Som Vammen opererer Snyder også med ideer, bevidsthed og mentalitet, om end de betegnelser, han bruger, er lidt anderledes. Fordelen ved hans metode er, at den lægger op til en mere systematisk analyse af den udenrigspolitiske beslutningsproces end den, Hans Vammen foretager. I forlængelse heraf kan man også pege på Bjarne W. Frederiksen's bog *Danmarks Sydslesvigpolitik efter det tyske sammenbrud i 1945. En analyse af de faktorer, der var bestemmende for dens udformning* (Dansk Udenrigspolitisk Instituts skrifter, bd. 3. 1971), i hvilken forfatteren analyserer den danske Sydslesvigpolitik 1945-47 på grundlag af et analyseskema, der opererer med ydre og indre konjunkturer og forskellige determinanter inden for disse to sfærer. På det grundlag når Frederiksen, selv om det kildemateriale han benytter sig af ikke indeholder ret meget nyt i forhold til det, der allerede var kendt og udnyttet af andre historikere, frem til nye indsigter, jf. Johan Peter Noacks anmeldelse af bogen i *Historie* (1972). Formentlig kunne Bjarne W. Frederiksen's metode i en ny, mere raffineret udgave også give ny indsigt i den danske politik over for udlandet 1863-64.

De kritiske bemærkninger skal ikke skjule, at Hans Vammens bog er meget velskrevet, og at hans personkarakteristikker med deres vægt på ideer, mentalitet og bevidsthed er spændende. Grunden hertil er formodentlig også, at portrætterne synes at bygge på hans egne studier af kilderne, selv om han selvfølgelig også har fundet en vis inspiration

4 Richard C. Snyder, H.W. Bruck and Burton Sapin: *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*, Palgrave MacMillan 2002.

i dele af den trykte og utrykte litteratur. Alt i alt mærker man, at man har med en forfatter at gøre, der er godt inde i sit stof. Så kan man godt tilgive ham enkelte svipsere – f.eks. hans fremstilling (s. 262) af det taktiske tilbagetog, Balthazar Christensen beordrede sine bondevenner til at foretage i maj 1849, da han bad dem om at opgive kravet om, at Rigsdagen kun skulle bestå af ét kammer. Det krav havde de allerede opgivet, idet de havde accepteret martsministeriets grundlovsudkast, der opererede med en rigsdag, der bestod af et folke- og landsting. Det nye var, at de accepterede, at valgbarheden til Landstinget skulle være betinget af en skatte- eller indtægts census. Bogen er godt illustreret og indeholder gode noter og henvisninger.

Claus Friisberg

REINHARD MEHRING: Carl Schmitt: Aufstieg und Fall. München 2009, Verlag C.H. Beck. 749 s. 29,90 EUR.

»Vi vil få nøjere besked, og vi vil gennem arkiverne lære nye detaljer at kende.« Sådan skrev politologen Reinhard Mehring for nogle år siden i sin anmeldelse af idéhistorikeren Jan-Werner Müllers bog *A Dangerous Mind: Carl Schmitt in Post-War European Thought* (2003). Müllers bog er et blandt mange bidrag til den særdeles omfangsrige litteratur om den tyske jurist og politiske teoretiker Carl Schmitt (1888-1985), hvis skrifter om bl.a. diktatur, demokrati og 'det politiske' – og hvis intellektuelle støtte til nationalsocialismen – allerede i 1920'erne og 1930'erne gjorde ham berømt og berygtet i politiske og videnskabelige miljøer verden over. I 1980'erne fik Schmitt en bemærkelsesværdig renæssance med talrige udgivelser om ham og genudgivelser af hans værker. Siden da er interessen for hans liv og værk nærmest eksploderet, og i dag hører Schmitt sammen med Martin Heidegger og Max Weber til de på verdensplan mest læste tyske tænkere fra det 20. århundrede. Hvad forskere, intellektuelle samt bekendte af Schmitt intensivt diskuterer, er bl.a., hvordan Schmitts værk skal fortolkes, hvad der udgør de dybereliggende motivationer for hans tankegang, hvilken indflydelse han har haft på intellektuelle og politiske miljøer i Forbundsrepublikken Tyskland og i Europa, og hvorvidt Schmitts værk kan anvendes til at analysere nutidens politiske og juridiske konflikter.

Med den omfangsrige biografi *Carl Schmitt: Aufstieg und Fall* tilbyder Reinhard Mehring en række nye svar på disse spørgsmål. Det sker med udgangspunkt i en lang række faktuelle detaljer, som netop er